

інтерперсональних дієслів. Значення цього класу обмежується семою «відношення», яка означає взаємне спілкування, ставлення, зв'язок між двома і більше суб'єктами.

Список використаної літератури

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови / І.Р. Вихованець. – Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368с.
2. Загнітко А.П. Позиційна модель речення і валентність дієслова / А.П. Загнітко. – К.: Мовознавство, 1994. – №2-3. – С. 48-56.
3. Змудяк Г.А. Роль логико-семантической валентности в организации структуры предложения (на материале группы глаголов независимого направленного движения): автореферат дис. ...канд. филол. наук. / Г.А.Змудяк. – Минск, 1980. – 21с.
4. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А.Золотова. – М.: Наука, 1973. – 351с.
5. Іваницька Н.М. Функціонально-семантичні параметри абсолютивних дієслів укр. мови: автореферат дис. ...канд. філол. наук. / Н.М.Іваницька. – К., 2000. – 20с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263с.
7. Кузнецова Э.В. Предикатные компоненты семантики глагола / Э.В. Кузнецова, О.А. Михайлова. // Семантика слова и синтаксической конструкции – Воронеж, 1987. – С.38-46.

The article deals with the structural schemes and typical meanings of the sentences with the interpersonal verbs in modern Ukrainian, which haven't been cleared up in the linguistic literature. During the research the theoretical bases of the semantic types linguistic analysis of the interpersonal verbal predicates capable of creating interpersonal relations have been determined. The theoretical principles which have become the basis of the interpersonal verbal predicates semantic typology for revealing their functional peculiarities in the modern Ukrainian language have been stated.

The semantic and syntactic structure of the constructions with interpersonal verbal predicates belongs to polyprepositive constructions. It contains primary and secondary predication expressed in the relation of one subject to another. The interpersonal relations proposal semantic structure consists of interpersonal relations verbal predicates and speakers, who realize their semantic functions prognosticated by the verbal predicates semantics. The constructive sentence centre, describing the interpersonal relations situation, is the interpersonal verbal predicates, which in the process of forming the elementary sentence semantic and syntactic structure requires at least two obligatory subject speakers, one as a subject and the other as an object.

The interpersonal relations choice characterized by the personal character of communicative activity of the intercourse subjects interchanging their knowledge, interests, skills and values reflects the anthropocentric trend of the research. The semantics of the verbal predicates able to form interpersonal relations includes the interpersonal actions connected with the world-view, emotions, the language bearers' expression that characterizes the essence of the Ukrainian language personality.

Key words: interpersonal relations, verbal predicates, interpersonal verbs, minimum sentence structure, valency.

Отримано: 17.10.2014 р.

УДК 811.161.2'373.612.2 : 821.161.2 Д 1/7.08

Марчук Л.М.

ДІЄСЛІВНА МЕТАФОРА ЯК ЯДРО КОНЦЕПТУ «МІСТО» В АНТОЛОГІЇ «ДВНАДЦЯТКА»

Можливі різні форми граматичного вираження метафори: найчастіше – це дієслово та його форми або ж прикметник (метафоричний епітет), внаслідок чого, зокрема, метафора, виражена іменником, сприймається дещо свіжіше. Як і епітет та порівняння, метафора не лише конкретизує уявлення про предмет, а й виражає відповідне емоційне ставлення до нього прозаїка. Як влучно (метафорично) зауважує М. Панов, метафори, як і порівняння, бувають або ж світлі, або взяті з «п'тьми».

Ключові слова: метафора, метафоричне словосполучення, оригінальні метафори, стерті метафори.

У словесній структурі метафори особлива роль належить дієслову. Воно створює динаміку, надає всім переносним ознакам рухливості. За своєю природою дієслово здатне викликати таку експресивність слів у метафорі, яка найбільш вразливо діє на емоції. Особливу експресивність дієслова дослідники пояснюють багатством і багатозначністю його семантичної структури, а також різноманітністю семантичних зв'язків [9, 234.].

Дієслівна метафора є найцікавішою стилістичною фігурою, що базується на транспозиції. За допомогою дієслова виражається активна ознака предмета. Дієслівна метафора, завдяки динамізму і рухливості у своєму сприйнятті, поєднує зорово-споглядальний і чуттєво-дотиковий аспекти.

Метафоричний потенціал дієслова дуже великий і має важливе значення для метафорики взагалі, оскільки будь-яке дієслово передає інформацію про динаміку розвитку явища, про процесуальність та змінність, про діяльність, яка може перетворювати дійсність за подібністю до інших процесів.

Дієслівні лексеми – номінативні одиниці, у значенні яких фіксуються та закріплюються категоріальні ознаки дії, стану, відношення [10, 130].

Дієслово – це та відправна точка декодування динаміки тексту, з якої розпочинається аналіз стану чи діяльності суб'єкта. У семантичному змісті дієслів знаходиться сема «дія», яка відноситься до розряду архісем [3, 210-211]. З позицій когнітивно-дискурсивної парадигми дієслово як предикат передає конкретну концептуалізацію події, об'єктивовану у формі речення [6, 114-115], яке репрезентує певний предметно-акціональний фрейм – конвенційну концептуальну структуру, що містить інформацію як про саму подію, так і про форму її мовної маніфестації.

Динамізаційними властивостями дієслова завдячує своєму семантико-синтаксичному статусу. Вербальні семи (прямі та переносні) взаємодіють як у межах семантичного поля дієслова, так і з семами інших членів метафори. Однак треба зауважити, що переносність значення сприймається тільки на рівні його сполучуваності з іменником: *На камінні (сонце) було жовте, а на порожніх липких столах червоне, й повільно протікало на нерівно положені, притоптані тині* [1, 74], ... *в кутку старої, гнилої клуні, що згубилася між лісами й мокрими левадами, – вісім кілометрів від Сяну* [1, 252]; *Нікчемний страх зник зовсім – шалена очайдушність сповняє край моєї душі – я виходжу з-за дротів і ступаю кроком у понуре царство «запретної зони»* [1, 259].

Н. Д. Арутюнова не говорить експліцитно про дієслівну метафору, але основні пункти її концепції імпліцитно вказують на велику роль дієслів у метафоризації мови. Вона виходить із того, що фокусом метафори є не іменник з конкретним значенням, а ознакове слово і що основна діюча сила метафоризації – ознаки допоміжного суб'єкта, оболонки метафори. Метафора створюється через предикацію основному суб'єктові ознак допоміжного суб'єкта [2, 178]. З'ясовуючи сутність метафори, Н.Д. Арутюнова наголошує на провідній ролі дієслова у процесі метафоризації, оскільки функцію предикації найчастіше виконує саме ця частина мови.

Дієслово у поєднанні з іменником організовує розгортання понять і образів. Як зазначають дослідники, стилістична вправність митця полягає передусім у «...виборі дієслівних категорій, вмотивованому пов'язуванні їх з іншими мовними категоріями та стилістично спрямованому зіставленні їх у контексті» [8, 248].

Переносні семи дієслів у поєднанні з тими чи тими іменниковими формами творять відповідні метафоричні вирази, де відіграє значну роль інформаційний та образний потенціал складників, як наприклад, у метафорах *нічну темряву прорізує блиск огню*, де дієслівний компонент опирається саме на сему «перен. Проходити, проникати крізь що-небудь (про джерело світла)»: *Семен черкає сірник – нічну темряву прорізує блиск огню – я бачу обидва обличчя...* [1, 254] та *ліхтаркою лизав стіни*, де дієслівна сема «перен. Доторкуватися або вкривати собою»: *Сліпою ліхтаркою лизав стіни і дивився на двері*.

«Будучи присудком, – пише Б. Тошович, – і взагалі центром, який організовує фразу, дієслово, вжите метафорично, часто тягне за собою метафоризацію інших, пов'язаних із ним слів» [9, 234]. Підтвердження цієї думки простежуємо на таких прикладах: *трамвайних рейок не видно, але вони є, вони креслять півколо і алеєю Фоша завертають у місто* [1, 128]. Тут присудок «креслять», виражений дієсловом, вжитий метафорично, «опирається» на сему «проводити риси, лінії на землі», а також – «завертають» – Змінювати напрямок руху, робити поворот – метафоризують весь вислів. До того ж присудки є однорідними членами речення, а «зіставлення дієслів у позиції однорідних членів речення дає відчутний стилістичний ефект, увиразнюючи художнє змалювання динамічних явищ дійсності» [8, 249]. *Ще ніби сміються, (хвили) буцім-то ловлять себе, завертають, утікають – ще хвилину пісню життя співають, – потім у розгоні зударяються з твердочолим каменем і з пискливим ячанням розбиваються, – слід по них щезає* [1, 299] – вжито цілий ряд однорідних присудків: *сміються, ловлять, завертають, утікають, співають, зударяються, розбиваються*, які надають метафоричному вислову ще сильнішої образності та експресивності.

Дієслівні метафори ускладнюються не лише за рахунок розширення дієслівного ряду, а і конкретизації ряду суб'єктів дії. Кожен суб'єкт дії активізує до взаємодії певні семи дієслова, і коли вживається декілька однорідних підметів і один присудок в семантичному полі структури маємо цілу низку прямих і переносних актуалізованих значень: *...волю послухати пісню бору, річок, стрімких шпилів, як мелодію солодких танго* [1, 300]; *Вибухи, виття вихру, постріли, сюрчання свистка – все це розсаджувало вуха* [1, 127].

У метафорах, що являють собою односкладні речення з дієслівною основою, головний смисловий акцент перенесено на дієслово. Динамічна ознака привертає в такому випадку до себе посилену увагу: *Кожної весни вперто запалював свої білі канделябри квітів, а осінню щедро обдаровував дівчорічку блискучими каштанами* [1, 193]. Звичайно у процесі декодування читач індивідуально реконструює суб'єкт дії.

У багатьох випадках у дієслівних метафорах прозових творів I половини ХХ століття семантика іменника зазнає динамічних перетворень, наприклад, тінь персоніфікується в контексті, де лексема *тінь* виступає поряд з кількома дієсловами на позначення активності людини: *...часом, коли їй (тіні) нудно – йде поруч, бере мене під руку, пригортається зовсім близько, і ми, як два старі мандрівники, загадуємо, що перейшли разом майже півсвіту* [1, 232]; *Ранки вставали похмурі, сльотливі, небо нагиналося до гострих дахів або втікало далеко вгору, і тоді його важко було досягти оком* [1, 112] – уособлюються ранки діями на позначення рухів притаманних людині.

Дієслівну метафору можна виявити серед більшості семантичних типів метафорики, однак найчастіше такі метафори перехрещуються із реаліями, що стосуються життєдіяльності людини, наприклад: *Один з моїх знайомих, що замолоду писав вірші, а потім, коли постарівся, перекинувся на прозу* [1, 180]; *Можливо, що це власне моргнення і спричинило переворот в душі жebraка з Рясної, і він став кацапським перекинчиком* [1, 183]. Рідше – руху транспортних засобів: *... від Краківської площі й Жовківської вулиці докочувався гуркіт возів і дзвінки трамвайів* [1, 96]; *Передо мною пересуваються блідо освітлені шиби, безрукі голови пасажирів – і трамвай в'їздить у рожевий пил* [1, 129]. З самих метафоричних виразів не зрозуміло, що йдеться про транспортний рух, але сема дії «пересуваються» вказує на це, та ще й пояснюється який саме рух завдяки лексемі «трамвай», якою продовжується речення.

Інколи дієслівна метафора у досліджуваних текстах – це згусток почуттів, що доносить і змістовою і оболонковою площинами. Домінування однієї з них встановити досить складно, оскільки автори дбають про неповторність самого оформлення метафори. В основі їх метафор перебуває принцип одиничності, естетичної доцільності, тому й метафора у прозових творах постає як форма саморозкриття, наприклад: *І щойно коли розтопити їх (очі) ніжністю або розпалити пристрастю – можна біля них зогріти задубілу душу* [1, 232]; *Раб божий програв – але в моїх грудях почала грати тужно скрипка* [1, 93].

Дієслівна метафора своєю образністю твориться навколо переносного значення і вербально-го, і субстантивного компонента мовно-образного засобу.

У досліджуваних текстах простежуємо, що у дієслівній метафорі містяться вживані образно і дієслова (*в'ється річка*), й іменники (*пише свою казку*) та (*жмут білих листків розкидає по землі*): *Під ногами в'ється річка з рухливими хвильками* [1, 299]; *Місяць на синьому папері неба безупинно пише свою казку, а потім жмут білих листків розкидає по землі* [1, 299].

Досить часто у структури метафор з реалізованою та потенційною дієслівністю вводяться додаткові елементи, наприклад, порівняння. За рахунок цього дієслівні метафори збільшують свої динамічні характеристики. Завдяки порівняльному звороту розширюються семантичні поля обох компонентів метафори, особливо метафоричного дієслова (*світло, наче великий соняшник, маячить; місяць пливе, як качка; молода душа росла вільна, як польові трави; дахівки торохкотіли, як нагнівані джмелі; Задне світло, наче великий соняшник, маячить, замазується і поволі гасне*) [1, 29]; *А місяць пливе, як біла качка по тихому ставі* [1, 300]; *...це було таке близьке, де наша молода душа, колисана завороженими, добрими днями, росла вільна, як польові трави* [1, 298]; *Треба було зачепити дахівки на костелі св. Єлисавети, що, розрушені розривами гранат, торохкотіли, як нагнівані джмелі* [1, 107].

Розгортання одного із опорних слів метафори порівняльним зворотом вважають «поширеним прийомом зіткнення абстрактної й конкретної семантики слів» [4, 252]: *І думки, що вибуляли за той час, як старі липи* [1, 233]; *Білий день, як благословення, розпростер крила над садом* [1, 233]; *Його вимушений кволий голос розвівається проміж соснами тихо, немов флюїд* [1, 283].

Дієслівна метафора виникає під час порушення семантичного зв'язку між предметом та його дією: дія, логічно притаманна предмету одного семантичного поля, приписується предмету іншого семантичного поля. Дієслова виступають найбільш рухливими щодо семантики компонентами метафори, найчастіше конкретизується їхнє переносне значення, уточнюється завдяки

зв'язкам із новими предметами, у такий спосіб утворюється яскрава індивідуально-авторська метафора [4, 89]. У текстах простежуємо використання традиційних – стереотипних – дієслівних метафор, а також незначної, за кількісними показниками, групи індивідуально-авторських метафоричних конструкцій: *В такі ночі людина, задивлена в таємну височінь, читає сріблом писану місяцеву казку про вічні мандри по просторах.* [1, 299]; *на дні ніби шипить люто, наче погрожує, але вилізти вже негодна. (ніч)* [1, 300]; *Проходжі ... загортають мене із собою, ... їх обриси каламутніють, замазуються і всякають у рожевий пил.* [1, 137]; *Тоді здавалося, що в нього в грудях напинаються і грають розстроєні струни* [1, 107].

Надзвичайно рідко спостерігаємо явище метафоричного текстотворення без використання дієслів – так звана потенційна дієслівність, яка набуває значної стилістичної ваги і «...прихована за словесною формою виразу і виявляється не тільки у контексті, а також у тональності виразу (графічно – у розділових знаках)» [8, 249]: *як молодий – то розум у п'ятах, що, ні?* [1, 108]; *... мій від Академічної вулиці на Знесіння – далекий світ* [1, 167]. Дієслова у текстах замінюються авторськими тире, а під час декодування читач реконструює динамічні характеристики контекстуально, оскільки загальнономовний континуум передбачає певний елемент дієслівності. Це або лексеми на позначення звичних дій, виконуваних суб'єктом метафори, або лексеми, які відновлюються за рахунок образного розуміння сюжету оповідання: *приятель «виліз» на світ, точніше – на виставу* [1, 219]; *кожний крок уперед – ближче смерті* [1, 258].

Зазвичай у метафорах із потенційною дієслівністю, які «...не мають одноплочинності, самозрозумілої унаправленої проєкції, читач може вставити на місце відсутнього дієслова цілий куц слів» [7, 101] завдяки текстовому оточенню, словоформам та їхній семантиці: *хочу її взяти в пальці, але вона – метелик* [1, 135]; *...побіч – гальба пива з білим коміром піни* [1, 138]. У таких випадках стилістична вага кожної лексеми зростає, а метафора легка та яскрава. Нове слововираження метафор приводить твори «...до надзвичайно потужної синтетичної експресивності й відмови від проміжних граматичних структур, передовсім дієслова» [8, 29-30].

Отже, дієслівні метафори, окрім категоріальної семи 'дія', часто реалізують субкатегоріальну сему 'живе', у цьому випадку на їхній базі утворюються персоніфікації.

Список використаних джерел

1. Антологія урбаністичної прози, ЛА «Піраміда», Львів, 2006. – 344с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / О.Л. Бессонова. – Донецьк, 2003. – 463 с.
4. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1982. – 212 с.
5. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С.Я.Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
6. Козловський В.В. Оцінне значення та риса характеру мовця (на матеріалі німецького речення непрямої мови) / В.В. Козловський // Науковий Вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 165-166. – Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 106-117.
7. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А.А. Тараненко. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
8. Томашевский Б.В. Стилистика / Б.В. Томашевський. – 2-е изд., испр. и доп. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1983. – 288 с.
9. Тошович Бранко. Структура глагольной метафоры / Бранко Тошович // Stylistyka slowianska. – Т. VII. – Opole, 1998. – С. 228-255.
10. Уфимцева А.А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики) / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.

During last decade in linguistic researches the interest increased to the comparative studying of language semantics with the aim to specify both universal regularities of conceptual system organization and its cultural peculiarities Following the theses of cognitive linguistics about the fact that conceptual picture of the world is reflected in linguistic picture of the world, cultural aspects of the conceptual picture of the world are discovered and they are researched with the help of language units analysis.

The possibility to create metaphors is a very important quality of the word, which is very important in its existence and development. Numerous and different processes both in the modern language and in its history, in universal norm and in lively folk dialects are related with this phenomenon. This phenomenon is very clearly realized in different language styles and especially in artistic language. Richness of the word, its flexibility and beauty are related with the ability to create metaphors.

As a powerful means of language enrichment, metaphorizing creates more new meanings. Such creating is endless both in collective language practice and in individual mastery of authors.

Term «metaphor» is used in such spheres of knowledge as philosophy, logics, psychology, psychoanalysis, hermeneutics, study of literature, literary criticism, semiotics, rhetoric, linguistics etc. Metaphor is one of the main means of reality cognition, which performs cognitive, nominative, artistic and meaning making functions. Functioning of creating metaphor process is the all-embracing process, which while being commonly used in lively language doesn't even draw any special attention. Speaker doesn't make any accent on its phenomenon, doesn't specify it and even doesn't even notice that he continuously create something new in the language.

Keywords: *metaphor, metaphorical phrase, original metaphors, metaphors erased.*

Отримано: 7.11.2014 р.

УДК 811.111'37

Матковська М.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПОЛІЛОКУТИВНИХ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено категоризації полілокутивних дієслів в інституційній сфері. Знання їх семантики, а також правильне вживання як індикаторів лінгвістичної дії суб'єктів, сприяє адекватній поведінці комунікантів. Учасники сфери спілкування розглядаються з точки зору їх соціального становища, ролей, функцій та лінгвістичної взаємодії.

Ключові слова: *полілокутивність, комісиви, директиви, інтенціональність, ілокутивна сема, пропозиція, дискурс.*

Серед видатних українських та світових мовознавців, які займалися проблемами мовної категоризації світу, варто відзначити Олександра Опанасовича Потебню, Гюстава Гійома, Емілія Бенвеніста, Вільгельма фон Гумбольдта та інших. У своїй праці «Естетика і поетика» О.О. Потебня, зокрема, приходиться до висновку, що «тільки за допомогою мови утворюються певні граматичні категорії і паралельні їм філософські думки; поза мовою вони не існують і у різних мовах вони різні» [4, 285]. Оскільки мова – «мінливий орган думки», то у неї немає ні однієї постійної категорії – ні загальної, ні часткової [4, 83]. «Усвідомлюючи, що мова, це – діяльність, неможливо сприймати граматичні категорії, як-от дієслово, іменник, прикметник, чи прислівник як щось постійне, раз і назавжди виведене із незмінних властивостей людської думки. Навпаки, навіть у відносно невеликі періоди ці категорії помітно змінюються» [4, 82].

Таким чином, історичний розвиток мови виключає універсальність системи частин мови. Більше того, згідно О.О. Потебні «немає ні однієї граматичної, ні лексичної категорії, яка була б неодмінною для усіх мов» [4, 259]. Крізь призму змінної індивідуальності мови «світ людства у кожний даний момент є суб'єктивним... він є зміною світогляду. Через те, що перебіг об'єктивованості предметів, так само як і зміст самопізнання постійно змінюються, то, відповідно, змінюється і сам характер мовного мислення, а отже і ступінь розпізнавання суб'єктивного і об'єктивного у процесі пізнання [4, 420–421].

Як відомо, сучасні когнітивно-семантичні дослідження зорієнтовані на вивчення мовних одиниць як діяльнісних актів мислення, що ведуть до концептуалізації та категоризації світу.

До таких мовних одиниць ми відносимо полілокутивні дієслова актів мовлення у політичному дискурсі, характерною ознакою котрих є наявність декількох сем, що характеризують різні типи ілокутивних актів. Така полілокутивність є мовним явищем, тобто віртуально закріплена в глибинній структурі дієслова [3, 67]. У процесі мовленнєвої діяльності відповідно з комунікативною інтенцією адресанта відбувається відбір потрібної ілокутивної семи, яка, реалізуючись в мовленні одночасно з локутивною, визначає прагматичний тип мовленнєвого акту. Набір ілокутивних сем полілокутивного дієслова постійно закріплений в мові, а в мовленні тільки відбирається з цього набору погрібна сема.

Стаття – присвячена категоризації полілокутивних дієслів актів мовлення на матеріалі сучасних англомовних документів ООН.

Полілокутивність як семантико-прагматична категорія об'єднує дієслова у функціонально-семантичне поле (ФСП), яке базується на підкатегоріях комісивності/директивності.

Підкатегорія комісивності включає ті полілокутивні дієслова (ПД), які окрім центральної ілокутивної семи, що характеризує прагматичне значення комісивності, поєднують також і пе-